

Stasys Tumėnas: „Lietuva turi palaikyti užsienyje kuriančius tautiečius“

Birželio 28–30 dienomis Vilniuje vyko antrasis Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimas, į kurį atvyko dvi dešimtys rašytojų, vertėjų, literatūros kritikų iš keliolikos pasaulio šalių. Suvažiavimo dalyvius sveikino LR Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės komisijos narys, Seimo Kultūros komiteto narys Stasys Tumėnas. Kviečiame susipažinti su S.Tumėno kreipimuisi į suvažiavimo dalyvius ir visus išeivijos kūrėjus.

„Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,

Žydro veido, kaip žydras dangus,

Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė

Per pasaulį keliauja žmogus“, – rašė Bernardas Brazdžionis 1937 metais. Taip jis nuspėjo lietuvių tautos lemtį XX a. – keliauti per pasaulį, kovoti, išlikti, kurti ir, kaip liudija kitas klasiko eilėraštis, sugrįžti į Lietuvą, šaukiančią: „– Aš čia – gyva!“.

Įvairios mūsų kūrėjų patirtys po Antrojo pasaulinio karo atsidūrus svetur. Štai Henriko Nagio sesuo Liūnė Sutema mėgdavo sakyti, kad poezija svetur, ypač sunkiomis gyvenimo akimirkomis, jai buvo kaip terapija: „Užuot ėjusi pas psichiatrą, aš rašiau poeziją“. Kalbėdama apie savo šeštąjį rinkinį „Graffiti“ (1993 m.) poetė sakė, kad tada, po vyro Mariaus Katiliškio mirties: „Eilėraščius gimdau, kad galėčiau gyventi ir kvėpuoti. Eilėraščiai turi mane sukrėsti. Eilėraščiais išsikalbu, išsispjaudau, lyg nuėjusi pas psichiatrą.“

Beje, ne vienas Liūnės Sutemos kūrybos vertintojas, perskaitęs jos 1981 m. išleistą rinkinį „Vendeta“, stebėjosi: kaip gali tokios jautrios, trapios sielos poetė pavadinti rinkinį korsikiečių kraujo kerštą reiškiančiu vardu? Į tokius abejojimus atsakė pati poetė: „Turbūt niekada negalėsiu atleisti tiems, kurie žudė mūsų partizanus pokario metais Lietuvoje, ir tai guls man ant sąžinės… […] Šventojo Rašto Senajame testamente yra pasakyta: Akis už akį, dantis už dantį. Tuo, rodos, tiki ir mano lyrinis herojus.“

Taip galėjo pasakyti tik stoiška, tvirta, gyvenimo verpetų užgrūdinta moteris. Taip galėjo pasakyti žmogus, kuriam V. Kavolis suteikė „nužemintųjų“ generacijos vardą, t. y. žmonių, Lietuvoje praleidusių tik vaikystę, vėliau atplėštų nuo savo šaknų, subrendusių svetur. Tai yra išplėštųjų iš tėvynės likimas.

Ir šiandien, Ukrainos karo kontekste, visai kitaip vertini Liūnės Sutemos mintis. Poetė parodė, kad ir rupi, paprasta poezija be skambių žodžių, be šūksnių, poezija, švytinti iš poetės vidinių gelmių, gali patraukti, sukrėsti, versti susimąstyti. Didelė poezija — tai ne stori kūrybos rinkiniai, daugžodystė. Tikroji poezija — tai skausmas, kuris gali tapti dvasios sauga.

Dar 1991 m. Liūnė Sutema rašė: „ar norėčiau grįžti į Lietuvą? Labai norėčiau, bet, kita vertus, žinau, kad neberasčiau nieko, ką palikau. Palikom ten ir gerus, ir blogus laikus. Liko ten ir siaubas, ir šviesa… Bet aš niekuomet nenorėjau grįžti Lietuvon kaip turistė. Bijau, kad nebesusikalbėčiau su žmonėmis. Ir ką aš ten daryčiau? Naktimis sapnuoju tą Buknaičių kaimą, savo tėvo tėviškę, ir žinau, kad ten nieko nebėra… Bijau, kad nebepriklausau ten, kur gimiau, kad jau niekur nebepriklausau…“

Ačiū jums, mieli II-ojo pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimo dalyviai, kad šiandien į gyvą Lietuvą įvairiais būdais sugrįžtate Jūs – lietuvių diasporos rašytojai, kurie dar 2019 metais žengėte pirmąjį ryžtingą žingsnį – vaisingai susitikote pirmajame suvažiavime Vilniuje ir mums padovanojote almanachą *Egzodika*.

Šiandien – pasaulyje, visai netoliese, Ukrainoje, tylint mūzoms, gaudžiant patrankoms, bet žmonėms reiškiant pilietinę valią ir etinę laikyseną – Jūs vėl atvykote į visų mūsų Lietuvą.

Sveikinu visus esamus ir būsimus lietuvių diasporos rašytojus II-ojo Pasaulio lietuvių rašytojų suvažiavimo proga. Kviečiu Jus ne tik pristatyti savo kūrybą, bet ir aptarti, mano galva, tris esmines problemas, kurias liudytų šie klausimai:

Ar XX a. lietuvių egzodo rašytojai dar yra / gali būti aktualūs XXI jaunajai kartai ir Lietuvos valstybei?

Ar pasaulio lietuvių rašytojas būtinai privalo darbuotis lietuvybės sklaidos baruose, ar gali būti nuo jų atsitraukęs?

Ir trečias – svarbiausias greimiškas klausimas – kaip galima būti lietuviu XXI amžiuje?

Jonas Aistis, Bernardas Brazdžionis, Henrikas Radauskas, Antanas Vaičiulaitis, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Birutė Pūkelevičiūtė, Antanas Škėma, Marius Katiliškis, Liūnė Sutema yra mūsų klasikai, kultūros kanono atramos. Tačiau, ar klasika šiandien mūsų jaunimo, moksleivijos dar skaitoma? Ar esame pajėgūs atrasti šių autorių tematikos, stilistikos, poetikos versmes? Ar galime iš naujo perskaityti šių autorių gyvenimo ir kūrybos tekstus, atsisakydami mąstymą koreguojančių „nepriklausomybės amžininkų“, „žemininkų“, „egzodo augintinių“ etikečių?

Man atrodo, kad lietuvių egzodo literatūros klasikai mūsų sąmonėse galėtų naujai atsiverti, jeigu bandytume įžvelgti ne istorijos determinuotus kūrėjus, bet individualias asmenybes, degusias talento, asmeninių dramų ir visuomenės opinijų laužuose. Tačiau dabar skaitymo poreikis silpsta, jį keičia vizualieji socialiniai tinklai ir kitos šiuolaikinės medijos. Įžvelgiu didelį pavojų: kai neskaitoma, užsiveria keliai į rašymą, o vėliau ir į mąstymą.

Šiuolaikiniams Lietuvos abiturientams, regis, kiltų problemų apmąstant ir šį A. Nykos-Niliūno 1954 metų liepos 28 d. dienoraščio įrašą: „Mūsų mama labai mėgo literatūrą, bet pati, išskyrus „mišiaunas“ maldas bažnyčioje, niekuomet nieko neskaitė. **Atsisėsti su knyga rankoje ir skaityti**! [išskirta – S. T.] Taip darydama, ji būtų jautusis sunkiai nusidedanti. Jeigu kada ir pavartydavo kokią knygą, tai tik prieš tai apsidairiusi, ar niekas nemato, nes jau ankstyvoje vaikystėje buvo išmokyta dirbti tik „naudingus“ darbus ir gyventi niekad nesibaigiančiais rūpesčiais.“ Skaitymas, kūrinio visuma, lietuvių kalba, jos tradicinė abėcėlė šiandien yra nenaudingi ir nemadingi, bet mes nematome dėl to kylančių problemų.

Mes gebame atnaujinti „Lietuvių kalbos ir literatūros bendrąją programą“ jos tikslu keldami pirmiausia komunikacinių gebėjimų sakytine ir rašytine lietuvių kalba ugdymą, o įgyvendinant minėtąją programą „[...] ugdomos šios

kompetencijos: kultūrinė; pažinimo; komunikavimo; kūrybiškumo; pilietiškumo; socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos; skaitmeninė“. Deja, pilietiškumo kompetencija jau tebėra išvestinė; tik rašytojas galėtų meno kūrinyje atrasti analoginę kompetenciją ir apmąstyti ją pakeitusiąją – išganingąją „skaitmeninę“ kompetenciją, kuri programos projekte sinonimiškai vadinama medijų raštingumu / informacinių technologijų raštingumu.

„Štai ir esu lietuvių tautos ambasadorius“, – galvoja Garšva. Šis A. Škėmos „Baltos drobulės“ sakinys primena amžiną dilemą – koks turėtų būti lietuvių diasporos rašytojo santykis su Lietuva. Jis gali būti emocinis, nostalgiškas, patetinis, romantinis etc. Tačiau, mano galva, jis turėtų būti reflektyvus, kritiškai vertinantis Lietuvą apskritai ir savo asmeninę kūrybą konkrečiai.

Tai kritiškumas, kuriuo pasižymėjo A. Nyka-Niliūnas ir kuris šiandien būdingas, pavyzdžiui, Tomui Venclovai, Daliai Staponkutei ar Antanui Šileikai. Iš kur kyla apvalantis ir mąstymą stimuliuojantis kritiškumas, kviečiantis būti kelių kultūrų žmogumi, iš dviejų pasirinkti trečiąjį arba apsakymui suteikti pavadinimą: „Iš kur aš ateinu, kur aš einu“. Jis kyla iš rimto tapatybės (asmeninės, kultūrinės, istorinės) apmąstymo, kurio taip trūksta mums šiandien.

Laisva asmenybė gali sau leisti preparuoti asmeninio, visuomeninio ar globalaus pasaulio reiškinius, nebijodama neigiamų reakcijų, neparemtų projektų, nutrūkusių draugysčių etc. A. Škėmos karta negalėjo būti atvira sau ir savyje, nes jautė įsipareigojimą prarastai Tėvynei. Sauliaus Tomo Kondroto karta dar turėjo stiprų istorinį įdagą. Jūs, šiuolaikiniai lietuvių diasporos rašytojai, nesate nei prilenkti prie žemės, nei agrariškai suprogramuoti, nei sovietinių traumų sužaloti, todėl galite būti (post)modernūs lietuvių kultūros ambasadoriai ir šiuolaikinės lietuvių kultūros mąstytojai, kuriems pakeliui su Birutės Pūkelevičiūtės ištartimi: „Dabar aš vaikštau tyliai ir esu atsivėrusi / kaip žaizda.“

Jūs, rašytojai, galite Lietuvos visuomenei padėti įveikti praeities traumas, žaizdas ir šiuolaikiniam pasauliui pasakyti, ką šiandien reiškia būti lietuviu. Atsakymų čia bus daugybė, bet pirmiausia rašytojas pamėgins savyje apmąstyti jau būtus atsakymus. Algirdas Julius Greimas 1970 metais išplėtojo mintį, kad lietuvis šiandien yra arba tautinė mažuma, arba tos mažumos atstovas. Tai savaime nėra nei blogai, nei gerai, tačiau A. J. Greimas mums davė receptą: „Išlieka tik tos tautinės mažumos, kurios, saugodamos savo tautinę asmenybę, intuityviai žino pagal dabar madingą formulę, iki kol galima eiti „per toli“. Tai tautos, kurios turi

istorinį patyrimą ir istorinę kantrybę.“

Šių savybių ir linkiu Jums ne tik kasdienybės akivaruose, bet ir tose situacijose, kai reikia Kitam kūrybingai parodyti lietuvio „Aš“, lietuvių tautos substanciją ir netgi lietuvių diasporos grožį, suponuotą skirčių ir autentiškų meninių patirčių. Kad jos atsiskleistų, reikalingas valstybės dėmesys, nes Lietuva turi palaikyti užsienyje kuriančius tautiečius, turi skatinti natūralų plunksnos brolių ir sesių bendradarbiavimą, knygų leidybą, jų vertimą ir lietuvišką kultūrą puoselėjančius renginius. Ir tai ne prabanga, tai būtinoji sąlyga.

Telydi Jus Lietuva, telydi lietuvių kalba, telydi Liūnės Sutemos išmintis:

„Nebėra nieko svetimo –

ir niekad dar nebuvo manyje

tokia gaji, tokia saugi gimtoji žemė.“

www.pasauliolietuvis.lt